

Sosyal ve Siyasal Değişim Süreçlerinde Kilise: Mater Dolorosa Kilisesi

Araştırma makalesi • *Research article*

Vedia Derda TAŞAR*

Atıf/©: Taşar, Vedia Derda (2023). Sosyal ve Siyasal Değişim Süreçlerinde Kilise: Mater Dolorosa Kilisesi, Milel ve Nihal, 20 (1), 57-80.

Öz: On dokuzuncu yüzyılda gayrimüslimlere devlet tarafından tanınan bazı haklar ve beraberinde devletler arası ittifaklarla kurulan anlaşmalar, sadece gayrimüslimlerin Osmanlı'da sosyal ve politik düzlemde görünürlüklerinin artmasına neden olmamış, gayrimüslim mabet yapılarının inşasına ya da mevcut yapıların restorasyonuna da imkân hazırlamıştır. Bu dönemde dikkat çekici olan bir gelişme, özellikle Fransızların himayesinde Katoliklerce yürütülen çalışmalardır. Onlar tarafından Karadeniz ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kiliseler inşa edilmiş ve bunlara bağlı manastır ve diğer eğitim kurumları açılmıştır. Samsun'da inşa edilen Mater Dolorosa Kilisesi de bu bağlamda Katolik Kapuçin Rahiplerince tesis edilen bir kurum olarak dikkat çeker. Kilise, bir liman kenti olan Samsun'da gerek yerleşik gerekse ticari faaliyetler bağlamında şehirde bulunan Hıristiyan cemaate din hizmeti sunma yanında eğitim ve idari birimleriyle de faaliyetini sürdürmüştür. Osmanlı sonrasında da aktif olarak kullanılan kilise, özellikle Yirminci yüzyıl sonlarından itibaren zaman zaman Müslüman-gayrimüslim ilişkilerine ve misyonerlik faaliyetlerine dair tartışmalarda gündem konusu olmuştur. Bu çalışma on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Osmanlı'da Katolik geleneği bağlamında inşa edilen kilise ve kiliseye bağlı yapıların bir örneği olarak Mater Dolorosa Kilisesini konu edinmektedir. Mater Dolorosa, Kapuçin Rahiplerince inşa edilen ve günümüzde hâlâ aktif olarak kullanılan Samsun ve civarındaki tek Katolik Kilisesidir. Çalışmada, bu kilisenin şehrin tarihsel ve kültürel belleğindeki yeri, toplumsal olaylar ve geçirmiş olduğu

* Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü / Asst. Prof., Samsun University Faculty of Architecture and Design, Department of Architecture [vedia@derda.tasar@samsun.edu.tr] ORCID: 0000-0002-7416-2083.

dönüşümler ele alınmakta, bu yapının Osmanlı'dan itibaren siyasi ve sosyal düzlemde şehir yapılanmasına yansımaları irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kilise, Samsun, Mater Dolorosa Kilisesi, Kapuçin rahipleri, Hıristiyanlık, Osmanlı, Şehir tarihi.

The Church in the Social and Political Period of Change: The Church of Mater Dolorosa

Citation/©: Taşar, Vedia Derda (2023). The Church in the Social and Political Period of Change: The Church of Mater Dolorosa, *Milel ve Nihal*, 20 (1), 57-80.

Abstract: In the nineteenth century, some rights that were granted to non-Muslims by the state along with agreements established with interstate alliances not only increased the visibility of non-Muslims in the Ottoman Empire in the social and political planes but also enabled the construction or the restoration of places of worships belonged to non-Muslims. A remarkable development in this period was the work carried out by the Catholics, especially under the auspices of the French. They built churches and opened monasteries and other educational institutions in various parts of the Black Sea and Anatolia. In this context, the Mater Dolorosa Church in Samsun stands out as an institution founded by the Catholic Capuchin priests. In addition to providing religious services to the Christian community in Samsun, a port city, in the context of both residential and commercial activities, the church continued its activities with its educational and administrative units. The church, which was actively used in the post-Ottoman period, has been a topic of discussion in debates on Muslim and Non-Muslim relations and missionary activities, especially since the late twentieth century. This study deals with the Mater Dolorosa Church as an example of the church and church-related structures built in the context of the Catholic tradition in the Ottoman Empire since the nineteenth century. Mater Dolorosa is the only Catholic Church in Samsun and its vicinity, built by the Capuchin Priests and still actively used today. In this study, the place of this church in the historical and cultural memory of the city, social events, and the transformations it has undergone are discussed, and the reflections of this structure on the city structuring since the Ottoman Empire are examined in the political and social planes.

Keywords: Church, Samsun, Mater Dolorosa Church, Capuchin priests, Christianity, Ottoman, City history.

Giriş

Yunanca *ekklesia* teriminden türetilen kilise, genel anlamda Hıristiyan inancında dini topluluğu, cemaati ifade eden bir kavramdır. Hıristiyan kutsal kitabında Tanrının binası ve tarlası olarak tanımlanır. Bununla birlikte Batı dillerinde *church*, *kirche* ve *eglise* gibi terimlerle ifade edilen kilise terimi dar anlamda ibadet edilen yapılar için de

kullanılmaktadır.¹ Grekçede kilisenin kamu işlerinin görüşüldüğü bir meclis olduğunu ifade eden Aydın'a göre bu terim zamanla her türlü topluluk için kullanılmıştır.²

Diğer birçok dinin mabet yapısı geleneğinde karşımıza çıktığı gibi Hıristiyan geleneğinde kilise yapıları çoğu zaman eğitim, barınma, sağlık gibi alanlarda hizmet veren müstemilatlarıyla dikkati çeker. Bu doğrultuda kilise ana binalarıyla birlikte ya da tek başlarına inşa edilen ve din adamlarının himayesinde ve kontrolünde görev icra eden çeşitli eğitim kurumları, yetimhaneler, yaşlı bakım evleri ve hastaneler gibi hizmet birimleri kilise müstemilatı olarak karşımıza çıkar. Bu tarz kompleks yapılar din adamlarının irtibat içinde oldukları toplumsal yapıda yalnızca hakikat ve kurtuluş öğretisi üzerine temsil ettikleri mesajlar ile değil, eğitim, barınma ve sağlık gibi alanlardaki hizmetleriyle de etkili olmalarına imkân sağlayan yerlerdir. Tüm bu faaliyetler din adamlarının toplum üzerindeki nüfuzunun artmasında ve temsil ve tebliğ ettikleri dini ve ahlaki mesajın halk nezdinde kabul görmesinde ciddi katkılar sağlamaktadır.

Kilise ve müstemilatının bu fonksiyonu dikkate alındığında kilise kurumu bünyesinde faaliyet gösteren din adamlarının ya da örneğin Katolik geleneği bağlamında ruhban sınıfının kilise müstemilatı bünyesinde hizmet verecek şekilde eğitilip yetiştirildiği görülmektedir. Gerek halkın çoğunluğu Hıristiyan olan ülkelerde gerekse Hıristiyanların azınlık olarak yaşadığı ülkelerde doktor, hemşire, öğretmen ve sosyal hizmet görevlisi statüsünde yetişmiş kişiler, hastane, yetimhane, okul ve yardım merkezi gibi kilisenin müstemilatı bağlamında kilise yapısı içinde ya da bir kiliseye bağlı olarak münferit şekilde inşa edilmiş olan bu mekanlarda hizmet yürütürler. Kilise bağlamında yürütülen bu faaliyetler, inanılan hakikat ve kurtuluş öğretisinin Hıristiyan olmayan ya da aynı dini cemaate veya mezhebe bağlı olmayanlar arasında misyonerlik faaliyetlerinin yürütüldüğü yerlerde ve burada tesis edilen kilise ve müstemilatına dair yapılarda da söz konusudur.³

¹ Bk. Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık* (On Birinci Basım, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 179, 184.

² Mehmet Aydın, *Kilise*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2002, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kilise#1> (Erişim: 09.07.2022).

³ Hıristiyan misyonerliği konusunda bk. Şinasi Gündüz, *Misyonerlik* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022).

Farklı Hıristiyan grupların, örneğin Katoliklerin ve Protestanların halkın çoğunluğunun Hıristiyan olduğu toplumlardan başka yerlerde yeni kilise yapıları inşa etmelerine ve buralarda cemaat edinmeye çalışmalarına dair çabalarının sıklıkla ilgili yörelerdeki sosyal ve siyasal gelişmelere paralel olarak gerçekleştiği bir vakıadır. Bu faaliyetlerin ortaya çıkışında ve gelişmesinde devletler arasında kurulan politik ve siyasi iş birlikleriyle çoğu zaman yaşanan sosyal ve siyasal kriz ortamlarının etkili olduğu da bilinmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti ve Fransa arasında on altıncı yüzyıldan itibaren geçerli olan kapitülasyonların farklı gayrimüslim etki odaklarının ve bunun bir parçası olarak Katolik kilisenin Osmanlı egemenliği altındaki bölgelerde yürüttüğü faaliyetler bunun bir örneği olarak verilebilir. 1535 tarihinde Fransa'ya tanınan kapitülasyonda, Fransız tacirlerinin, memurlarının ve diğer çalışanlarının din ve mezhebiyle ilgili konularda kadıların, subaşlarının ve sancak beylerinin karar yetkisinin olmadığı, bu konuların bizzat Babiali tarafından çözümleneceği belirtilmiştir. Sonraki yıllarda ise, Fransa Devleti ile bunun himayesindeki kişilerin kutsal yerleri ziyaret etmekten menedilemeyeceği hakkında bir anlaşma yapılmıştır. Son olarak 1740 yılında verilen kapitülasyonda ise, Fransız din adamlarının Osmanlı topraklarında ayin yapmalarına müsaade edilmiş ve yine kutsal topraklara ziyaretlerinde bunların korunacakları güvencesi verilmiştir.⁴ Aynı belge, Fransa kralının ulus farkı gözetmeksizin Osmanlı'da Frenk piskopos ve rahiplerinin hamisi olduğunu da vurgulamıştır.⁵ Tüm bu gelişmelerin Batılı siyasal güçlerin himayesi altında Katolik misyonunun Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerine zemin hazırladığı söylenebilir.

Fransa ile yapılan anlaşmaların Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimler ve Müslümanlar arasında başta millet sistemi ile düzenlenmiş olan yapıyı etkilemiş olduğu kesindir. Bu konuda Imbert, Fransa'nın Osmanlı'da kazandığı anlaşmalarla dinsel özgürlüklerin yanında "kutsal yerlerin bekçiliğini" kazandığını ifade

⁴ Belkis Konar, "Osmanlı Devleti'nde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 59.

⁵ Şerife Yorulmaz, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl- 20. Yüzyıl Başları)," *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 11 (2000): 708.

etmektedir. O'na göre "Fransızların dinini yayan" tüm din görevlileri Fransız himayesindedir.⁶

Osmanlı'da ilan edilen Tanzimat ve akabinde Islahat Fermanı gayrimüslimlerin dini ibadet hakları konusunda gayrimüslimler lehine yeni birtakım düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelerle, dini haklarının padişahın koruması altında olduğu ifade edilen gayrimüslimlerin yeni ibadethaneler inşa edebilmeleri ve kendilerine has okul, hastane gibi kurumlar açmalarını kolaylaştırılması sağlanmıştır.⁷ Böylelikle Osmanlı'da gayrimüslim nüfusun nispeten yoğun olduğu yerleşim birimlerinde Hıristiyan geleneğine dair mabet ve diğer mekanlara dair mimari faaliyetler görünür şekilde artmıştır. Bundan başka Osmanlı yayınladığı nizamnamelerle kiliselerde kullanılan bazı eşyalara gümrük muafiyetleri tanımış, hatta kilise yapımında devlet eliyle maddi yardımda bulunulmasını da onaylamıştır.⁸ Bu durum kiliselerin sayısının zamanla şehirlerde artmasına neden olmuştur. Bununla birlikte kilise kurumunun denetiminde çok sayıda eğitim kurumu, misafirhane, yetimhane ve hastane gibi birimler de açılmıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde gayrimüslim mabet, okul, yetimhane ve benzeri mekanların Batılı güçler desteğinde artmasına ve bu konuda devlet yönetiminin sağladığı imkana dair gelişmelerin kuşkusuz Osmanlı modernleşme süreciyle yakından ilişkisi vardır. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkisini hissettiren modernleşme siyaseti, hukuk sisteminden eğitime ve askeri yapıya kadar devlet yapısının Batılı kurumsal yapılar model alınarak gözden geçirilmesini sağlamıştır. Bu yönde yürütülen çabalar kuşkusuz devlet yapısını, Osmanlı'da yüzlerce yıldır süregelen ve temel yapısı itibarıyla dini farklılıkları esas alan millet sistemine dayalı düzenlemeleri gözden geçirmeye ve Osmanlı'da yaşayan halklara inançları ne olursa olsun elden geldiğinde eşit haklar etrafında bir imkân sağlamaya zorlamıştır. Böylelikle gayrimüslimlerle ilişkilerde din özelinde İslam merkezli bir siyasetle birlikte

⁶ Imbert, Paul'dan aktaran Yorulmaz, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları", 704.

⁷ Islahat Fermanı (Islahata dâ'ir taraf-ı vekâlet-i mutlakaya hitâben bâlâsı Hatt-ı hümayân ile muveşşah şeref-sâdır olan fermân-ı âlînin sureti) tamamı için bk. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu (ed.), *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 19-25.

⁸ Levent Öztürk, "Kilise", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kilise#2-islam-tarihi> (Erişim: 04.07.2022).

seküler bir perspektifin esas alındığı ikili bir hukuk sisteminin var olduğu anlaşılabilir.

Mabet ve diğer mekanlara dair mimari faaliyetlerin görünür şekilde arttığı yerlerden biri de Samsun Kasabası'dır. Bu bağlamda gayrimüslim nüfusunun on dokuzuncu yüzyılda yoğun olduğu kasabada, Osmanlı'nın son dönemlerine yaşanan gelişmelere bağlı olarak çok sayıda kilise ve kilise müstematıyla ilgili mekanların inşası ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada söz konusu dini yapılardan biri olan Samsun Mater Dolorosa Kilisesi ele alınmıştır. Katolik misyonuna bağlı olarak Kapuçin Rahipleri⁹ tarafından inşa edilen bu yapı ve buna bağlı hizmet birimleri çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda öncelikle Kapuçin Rahiplerinin Osmanlı'daki faaliyetleri irdelenmekte, sonra da Kapuçin Rahiplerinin Samsun'da kurdukları Katolik Kilisesi'nin inşa süreciyle Osmanlı'da ve günümüzde kilisenin toplumsal yapıdaki sosyal ve siyasal etkileri incelenmektedir.

1. Kapuçin Rahipleri

"Yerel cemaatlere karşı Hristiyan kilisesinin evrenselliğini, aykırı ve ayrılıkçı inançlar karşısında doğru inancı ve bu inanç ile uygulamaların tarihsel devamlılığını"¹⁰ işaret eden Katolik ifadesi, Katolik Kilisesi'nin temel din politikası hakkında da bilgi verir. Bu doğrultuda Katoliklikte sadece Hristiyanlık dışı dini geleneklere karşı değil, aynı zamanda Hristiyanlık içerisinde farklılaşan inanç hareketlerine yönelik, onları "doğru inanca" yani Katolik geleneğince temsil edilen din anlayışına ve kurumsal yapıya yönlendirme gayesi esas alınır. Katolik kilisesi bünyesinde tarihsel süreç içerisinde bu amaç doğrultusunda faaliyet gösteren birçok tarikat ya da benzeri cemaat yapılanması ortaya çıkmıştır. Fransiskenler, Cizvitler ve Lazaristler gibi akımlar bunlar arasında öncelikle zikredilmesi gereken oluşumlardır.¹¹

Kapuçinlerle ilişkisi açısından bu gruplardan Fransiskenler özellikle dikkati çeker. Fransiskenler, Doğu Hristiyanlığının yaygın

⁹ Kapü/usen ya da Kapuhen olarak da farklı kaynaklarda geçen isimlendirmenin aslı Capuchines'dir.

¹⁰ Mehmet Katar, "Hristiyanlıkta Temel Akımlar," *Yaşayan Dünya Dinleri* içinde, ed. Şinasi Gündüz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 102.

¹¹ Remzi Kılıç, "Misyonerlik ve Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri," *TÜBAR XIX* (Bahar 2006): 312. Bu oluşumlar içerisinde ayrıca Dominikan tarikatı da sayılabilir bk. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 100.

olduğu yörelere en erken yerleşen ve 19. yüzyıla kadar Filistin dahil olmak üzere bu bölgelerde en fazla din adamına sahip topluluk olduğu bilinir.¹² Kapuçinler, kökeni on üçüncü yüzyıl başlarına kadar uzanan Friars Minor (“küçük/önemsiz kardeşler”) tarikatının dini yaşantıda sadelik, basitlik ve fakirlik vurgusunu öne çıkaran müstakil bir kolu olarak 1528’de ortaya çıkmıştır.¹³ İtalya’nın Marches bölgesinde Matteo da Basci önderliğinde kurulan bu akım, giyim tarzını ve gündelik hayatını resmen değiştirmiş ve resmen “Little Hood” ya da “Capuccini” olarak tanınmışlardır. 1619’da Papa V. Paul tarafından resmen tanınan Kapuçin Rahipleri, Aziz Francesco’nun yaşam tarzını radikal bir biçimde uygulamak isteyen bir topluluk olarak dikkati çekmiştir.¹⁴ Faaliyetlerini özellikle Hıristiyan mesajının yayılması konusunda yoğunlaştıran Kapuçinler, 1551’den itibaren başta İstanbul ve Kahire olmak üzere çeşitli merkezlerde misyonerlik faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. On yedinci yüzyılda ise misyonerlik çalışmaları bağlamında Anadolu ve Suriye bölgesi gibi Osmanlı egemenliğindeki diğer yöreleri faaliyetlerinin kapsamı içerisine almışlardır.¹⁵

Kapuçin Rahiplerinin bu faaliyetlerine yönelik Cizvit misyoneri Papaz Jean Bapdist Piolet’in mektubu önemli bilgiler sunmaktadır. Cizvitler yanında Kapuçinleri Osmanlı topraklarında faaliyet yürüten önemli bir Hıristiyan akım olarak niteleyen Piolet, Kapuçinlerin misyonerlik faaliyetlerinde daha çok diyalog metodunu tercih ettiğini ve faaliyetlerini sosyal hizmet alanındaki çabalarıyla birlikte yürüttüklerini aktarmaktadır. Kapuçinlerin okulların ilk sınıflarında vaazlar verdiklerini ve küçük gruplar halinde dolaşarak insanlara ulaşmaya ve onları etkilemeye çalıştıklarını ifade etmektedir. “İyi ve çalışkan işçiler” olarak nitelendirdiği Kapuçinlerin İstanbul’da Fransız konsoloslukunda uzun süre memur olarak

¹² Yorulmaz, “Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları”, 712.

¹³ Bk. Norbert H. Miller, “Pioneer Capuchem Missionaries in the United States (1784-1816), *Franciscan Studies* 10 (1932): 170. Ayrıca bk. <https://www.capuchins.org/our-history>

¹⁴ Mahmut Çoban, *Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskenler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008), 80, 84-85.

¹⁵ Miller, “Pioneer Capuchem Missionaries in the United States (1784-1816), 171. Ayrıca bk. A. Zawart, *The Capuchins (1528-1928): A Historical Survey*, (Capuching College 1923).

çalıştırıldıklarına da değinir. Aynı mektupta, Kapuçin misyonerliğinin 1600'ü yıllarda Fransa'nın da desteğini almasıyla doğu misyonunun geliştirilmesinde önemli rol oynadıklarına yer vermiştir. Bu bağlamda "Damas, Sayda, Beyrut, Cezayir, Kahire, Kıbrıs, Diyarbakır, İzmir ve Atina" merkezlerini kurarak bunları İstanbul'la da bağlantılı hale getirdikleri ifade eder.¹⁶ Bunun yanında Kapuçinlerin Osmanlı topraklarında elde ettikleri başarılarından biri olarak diyalog yönteminin önemine ayrıca mektupta değinilmiştir. Bu bağlamda 1882 yılında ölen bir Kapuçin papazı için düzenlenen bir cenaze töreni örnek olarak verilerek, bu cenaze töreninde yerli halkın törene katılımı ve sevgi gösterilerinde bulunmaları bir misyonerlik başarısı olarak vurgulanır.¹⁷

On yedinci yüzyıldan itibaren Osmanlı'da etkinliklerini artıran Kapuçinler, 1626'da İstanbul'da Saint-Georges Kilisesi'ne yerleşerek bir de okul açmışlardır. Sonrasında Beyoğlu'na taşınan okulun, 1669'ta Saint Louis Dil Oğlanları Koleji'ne dönüştürüldüğü ve uzun süre doğu misyonu için eğitim verdiği görülebilmektedir. Buna ilaveten Rum ve Ermeni çocuklarının da eğitildiği ikinci bir dil okulu Saint-Georges Kilisesi yakınında açılmıştır.¹⁸ 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde Kapuçin Rahiplerinin kilise, manastır ve diğer eğitim yapılarının dağılımı irdelendiğinde İzmir, Trabzon, Diyarbakır, Mamurat'ül Aziz (Elazığ) ve Erzurum yanında Halep Vilayetinde de kilise inşa ettikleri ve bunların yanında birer manastır ve eğitim yapısı da açtıkları görülmektedir (Harita 1).

Bu süreçte Kapuçinlerin Karadeniz sahilinde de etkili oldukları bilinmektedir. Salname kayıtları Trabzon, Samsun, Giresun ve Sinop'ta Kapuçin Rahiplerinin çeşitli kiliselerinden söz etmektedir.¹⁹

¹⁶ Papaz Jean Bapdist Piolet'in İstanbul Misyonunu Açıklayan Mektubun Tercümesi için bk. Haktan Birsal, "Fransız Misyonerler Tarafından İstanbul ve Levant Misyonunun Oluşturulması", *Turkish Studies International Periodical For The Languages and History of Turkish or Turkic* 9, no. 4 (Bahar 2014): 213.

¹⁷ Papaz Jean Bapdist Piolet'in İstanbul Misyonunu Açıklayan Mektubun Tercümesi için bk. Haktan, "Fransız Misyonerler Tarafından İstanbul," 217.

¹⁸ Aksoy, Ekrem, "Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Fransız Okulları", *Synergies Turquie* 8 (2015): 32.

¹⁹ 1871 tarihli Salnamede ise Trabzon'da iki ve Samsun'da bir Katolik kilisesinin olduğu belirtilmiştir, bk. *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1871*, haz. Kudret Emiroğlu, Cilt 3, (Trabzon: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 1993), 211. Giresun Kapuçin Kilisesi ve Manastırı için bk. Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, "Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi'nin İnşa Süreci ve Mimarisi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*

Karadeniz sahilinde yer alan yerleşim merkezleri burada yerleşik Hıristiyan nüfusla birlikte özellikle Samsun limanı aracılığıyla önemli bir ticaret bağlantı noktası olduğundan burada tesis edilen kiliseler ve kilise müstemilatı olarak görev yapan sıbyan mektebi gibi kilise kontrolündeki kurumlar, buraya çeşitli yerlerden gelen Hıristiyanlara din hizmeti açısından da önemli görülmüştür. 1869 Trabzon Vilayet Salnamelerinde Trabzon ve Lazistan sancaklarında sırasıyla 397 ve 1261 Katolik nüfusun olduğu ve bununla birlikte Trabzon'da Katolik çocuklarının eğitimi için üç sıbyan mektebi yer aldığı belirtilmiştir.²⁰

2. Samsun Mater Dolorosa Kilisesi

Anadolu'da Karadeniz sahilindeki yerleşim merkezlerinin on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Batı'daki çeşitli Hıristiyan akımlar için cazibe merkezi olduğu bilinmektedir. Çünkü bu yerleşimler denizden Anadolu'ya ulaşmak için konumsal bir üstünlüğe sahiptirler. Ayrıca gayrimüslim yoğun nüfus barındırmaları da tercih edilmeleri için diğer bir etkidir. Bunun yanı sıra Karadeniz liman şehirlerinin Avrupa ile güçlü ticari ilişkiler içerisinde olması da önemlidir. Bu bağlamda Karadeniz kıyılarının Hıristiyanlığın sürdürülmesinde oynadığı role dikkat çeken Vadala, tarihsel süreçte bu şehirlerin Müslüman egemenliğine girdikten sonra da Hıristiyanlık için önemli birer merkez konumunu sürdürdüğüne dikkat çekmektedir.²¹

Karadeniz kıyısında önemli bir liman kenti olan Samsun ve civarı da bu bağlamda tarih boyu Hıristiyan geleneğinde önemli olmuştur. Örneğin Samsun'un hemen yanı başında yer alan Sinop (Sinope) kenti henüz ikinci yüzyıl başlarında Hıristiyan heterodoksisinin önemli isimlerinden Marcion'a (85-160) ev sahipliği yapmıştır. Kilise yazarlarına göre Sinoplu bir zengin olan Marcion, burada fikirleriyle kiliseyi iğfal ederek Roma'ya gitmiş ve orada da kabul görmemesi üzerine ayrı bir kilise hareketi oluşturmuştur. Marsiyonculuk diye bilinen ve ana gövde Hıristiyanlığına çeşitli eleştirileriyle

Dergisi 28 (Sonbahar 2021): 485-489. Sinop'ta Kapuçin Kilisesi için bk. Yorulmaz, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları," 761.

²⁰ *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869*, haz. Kudret Emiroğlu, Cilt 1, (Trabzon: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 1993) 147, 151.

²¹ R. Vadala, *Samsun, Mazisi, Hali, İstikbali*, çev. Kani Sarıgöllü, (Gaziantep: Cumhuriyet Halk Partisi Basımevi, 1944), 26.

ön plana çıkan bu akım yaklaşık birkaç yüzyıl Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde varlığını sürdürmüştür.²²

Osmanlı'nın son dönemlerinde bu yörenin yalnızca Roma Katolik geleneğine bağlı Hıristiyan akımların değil aynı zamanda Protestan geleneği bünyesinde faaliyet yürüten Amerikan Board gibi büyük misyonerlik hareketlerinin de faaliyetlerine konu olduğu bilinmektedir. Öyle ki Amerikan Board, özellikle Amasya, Merzifon ve Sivas gibi merkezleri kendilerine misyon alanı olarak ön plana çıkarmıştır.²³ O dönemde Samsun'da ise özellikle Kapuçin rahipleri etkili olmaya çalışmıştır. Rum ve Ermenilerin ağırlıkta olduğu gayrimüslim nüfusun Hıristiyan misyonu açısından bu şehre ağırlık verilmesine katkı sağladığı düşünülebilir.

On dokuzuncu yüzyılda Kapuçin Rahiplerinin 1845 tarihinde Gürcistan'dan Anadolu'nun Karadeniz sahil kentlerine geldikleri düşünülmektedir. Rahiplerin Karadeniz'de sürdürdükleri yolculuklarında çok sayıda "yalnız yaşayan ve kilisesi olmayan Latin Katolik" ile karşılaştıkları ve Samsun, Trabzon ve Giresun'da bu şekilde çok sayıda Hıristiyan olduğu kendilerince ifade edilmektedir. Bu yörede Rum ve Ermenilerin kendi kiliselerinin olmasına rağmen Latin Katoliklerin kiliselerinin olmayışı dikkatlerini çekmiştir.²⁴

Hıristiyan misyonunun yayılışına dair gelenekte, İncil mesajının yayılması için farklı yörelere yapılan seyahat ve yolculuk ile bu seyahatte gösterilen fedakârlık oldukça önemlidir. Kapuçin Rahiplerinin Samsun ve civarına yerleşme öyküsünde de böylesi bir yolculuk metaforu etkili olmuş gözükmektedir. Bu misyon yolculuğunda yerleşilen yeni mekânda cemaatin tesisi ve inananların bir araya getirilmesi açısından bir kilisenin varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum kutsal yolculuk ile yeni mekanla kurulan duygusal bağın fiziksel olarak şehirde inşa edilecek bir kutsal

²² Bk. Şinasi Gündüz, "Sinoplu Marcion'un Gnostik Teolojisi", *Hoşgörü Yılı ve İnanç Turizmde Göller Bölgesi Sempozyumu, 07-08 Eylül 2000 Isparta Bildiriler Kitabı*, Isparta: SDÜ Basımevi, 131-147.

²³ Edal Açıkse., "Amerikalı Misyonerlerin Samsun ve Çevresindeki Faaliyetleri," *Geçmişten Geleceğe Samsun* içinde, ed. Cevdet Yılmaz (Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, 2006), 180.

²⁴ "Tarih", <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf>, Erişim: 15.07.2022.

mekân ile pekiştirilmesi ve şehrin yeni inançla bağının kurulup kut-sallaştırılmasına yönelik sembolik anlamda bir değer kazanması olarak değerlendirilebilir.

Kuşkusuz şehirde inşa edilecek bir kilise, sadece Latin Katoliklerinin ibadet ihtiyacını değil, şehir ve civarında yerleşik olan Hristiyan Rum ve Ermeni cemaatiyle bir iletişim vasıtası görevini de üstlenecektir. Esasen on altıncı yüzyıldan itibaren Katolik kilisesinin ve on dokuzuncu yüzyıla birlikte Protestan kiliselerin Anadolu'daki misyon faaliyetlerinin öncelikli hedef kitlesinin bu topraklarda yerleşik olan Doğu Hristiyanları olduğu bilinmektedir.

Kapuçinlerin Samsun'a geldikleri dönemde halihazırda şehirde Katoliklere ait 12 çocuğun eğitim aldıkları bir mekteple²⁵ muhtemelen Katolik Ermeni geleneğine ait bir kilisenin²⁶ mevcut olduğu bilinmektedir. Bu, yöreye yönelik Katolik misyon faaliyetlerinin Kapuçinlerin gelişi öncesi dönemlerden itibaren mevcut olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde şehirde Fransız Maristes Rahiplerinin bir okulunun varlığı da bilinmektedir. Bu okula Kapuçin Rahiplerince dikkat çekilmiş ve kiliselerinin inşasında özellikle bu ilişkiye değinilmiştir.²⁷ Bu durum Katolik misyonerlerin eğitim kurumları üzerinden birbirleriyle irtibatını göstermesi açısından önemlidir.

Samsun'da Kapuçin Rahipleri tarafından inşa edilen Katolik Kilisesi'nin önce küçük ahşap bir kilise olarak yapılmış olan Latin Kilisesi'nin genişletilmesi suretiyle yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Buna göre 1851'de İtalyan bir Katolik hanımın ahşap bir kilise ve ev yapımı için arazini rahiplere bağışlamasıyla Samsun'da Katolik cemaate ait küçük bir kilise inşa edilmiştir.²⁸ Küçük ve ahşap olduğu belirtilen bu kilisenin büyütülerek yeniden inşası için Fransız Konsolosluğu aracılığıyla Osmanlı yönetimine başvuruda bulunmuş ve 1876'da yeni Katolik Kilisesi ve manastırı inşa edilmiştir.²⁹ Kilisenin inşasına izin verilmesine dair fermanla kilise inşa etmek isteyen Kapuçin Rahiplerinin Fransa Devletinin himaye

²⁵ *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869*, 151.

²⁶ Bk. *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1871*, 211.

²⁷ "Tarih", <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf>, Erişim: 15.07.2022. Okulun Tam adı "Freres Maristes de Lyon Kolejidir", bk. Yorulmaz, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları," 744.

²⁸ "Tarih", <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf>, Erişim: 15.07.2022.

²⁹ Vadala, *Samsun*, 31.

ve aracılığıyla Samsun'da buldukları belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu kilisenin "1293 arşından ibaret, eski ve ahşap" olan mevcut eski Latin Kilisesi'nin yerine inşa edileceği, yapılacak kilisenin 12 metre uzunluğunda, 8 metre eninde ve yüksekliğinde inşa edileceği ifade edilmiştir. Bundan başka Müslümanlarla Hristiyanların birlikte yaşadıkları bir mahalde yer alan bu kilisenin bir sorun teşkil etmeyeceğinin düşünüldüğü, zira dini inançlarını yaşama konusunda Osmanlı'nın her tebaasının devletin koruması altında olduğu vurgulanmıştır.³⁰

Katolik Kilisesi'nin inşa iznine dair bir diğer belgede de kilisenin 1293 arşın olduğu yazılan mevcut Latin Kilisesi'nin bulunduğu 742 metrekairelik kilise arsası üzerinde inşa edileceğinin belirtildiği görülmektedir. Burası Kadıköy Caddesi ile o dönem İlyas Karyesi ve Kadıköy Yolu olarak bilinen sokaklarının birleştiği bir alanda bulunmaktadır. Harita üzerindeki isimlerden kilise arsasının etrafında gayrimüslimlere ait hanelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kilisenin bulunduğu arsanın etrafında yol çalışmalarının yapıldığına ve yeni sokakların açılmasının düşünüldüğüne dair notla birlikte bu alanda sokak iyileştirmelerine yönelik bir planlama bulunduğu da görülmektedir.³¹ Katolik Kilisesi daha önce de belirtildiği üzere Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı mahalde, kâgir olarak beşik çatılı şekilde inşa edilmiştir. Kilisenin çan kulesi yapıdan bağımsız olarak kiliseye bitişik yerleştirilmiştir. Kilisenin iç kısmı fresklerle süslenmiş olup, apsis içeriden dairesel bir kubbeye sahiptir. Katolik Kilisesi Osmanlı'nın son dönemlerine doğru "Mater Dolorosa" ismini alarak bu isim kilisenin girişine asılmıştır.³² Kapuçin Rahipleri, ilerleyen süreçte kilise arsasına 1885'te rahiplerin ikameti için bir manastır ile Hristiyan ailelere kiralanmak

³⁰ Belgeye ve belgenin günümüz Türkçesine sadeleştirilmesine Baki Sarısakal, *Samsun'da Unutulmayan Olaylar*, Birinci Kitap, (Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2008), 28'den ulaşılmıştır.

³¹ BOA, İ. HR, 270/16289, 26 Ca 1293 / 19 Haziran 1876 isimli belgeye ait haritanın Türkçeye sadeleştirilmesinde Doç. Dr. Mustafa Uğur Karadeniz'e teşekkür ederim.

³² İleri tarihli olduğu düşünülen bir resimde görülebilmektedir bk. <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/en/index.asp>, Erişim 15.07.2022. Yazının bundan sonraki bölümlerinde Katolik Kilisesi'nden Mater Dolorosa Kilisesi olarak bahsedilecektir.

üzere bir misafirhane inşa ettiklerini ve aynı arsada bir de Latin kabristanı olduğunu ifade ederler.³³

Kilisenin inşasına dair fermana yer alan hükümlerin Osmanlı'nın Tanzimat sonrasında uygulamaya koyduğu Müslüman ve gayrimüslim tebaa arasındaki eşitlik politikasını yansıttığı düşünülebilir. Bu bağlamda Osmanlı ile Fransa arasındaki bir ittifaka dayalı olarak ahalisinin karışık olduğu bir mahalde yeni bir yapı olarak Katolik Kilisesi inşasına izin verilmiştir. Padişahın din mefhumu üzerinden sağlamaya çalıştığı devletin dinler üzerindeki koruculuğu böylesine bir kilisenin inşası ile pratiğe geçirilmeye çalışılmıştır. Kilise içinde icra edilen ibadetler yanında zaman zaman bazı dini tören ve kutlamaların kilise dışında yapıldığı günümüze kadar ulaşan çeşitli resim ve kartpostallardan anlaşılabilir. Örneğin 1903 tarihli bir kartpostalda Katoliklerin Yortu Töreni'ne dair bir tören korteji yer almakta ve kilise kortejin arkasında görülebilmektedir.³⁴ Benzer bir tören kutlaması 1907 tarihli bir kartpostalda da yer almaktadır.³⁵ Kortej eşliğinde kilise önünde yapılan tören, Kapuçin Rahiplerince *"bir hac yolculuğu gibi kilise yolunda dua ederek yürüyorlar"* şeklinde betimlenmiştir.³⁶ Bu ifadeyle Kapuçin Rahipleri, kilise içinde ve önünde gerçekleşen ritüelleri sembolik anlamda bir hac yolculuğu ile özdeşleşmişlerdir. Samsun Katolik Kilisesi bünyesinde yaşanan bu gelişmeler, Osmanlı'nın son dönemlerinde gelişen uluslararası siyasal ilişkilerle, Batılı ülkelerin, özellikle de Fransa'nın imparatorluk üzerindeki etkisiyle ve imparatorluğun inanç özgürlüğü bağlamında tüm tebaasına elden geldiğince eşit davranmaya yönelik politikasıyla yakından ilişkili gözükmektedir.

³³ "Tarih", <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf>, Erişim: 15.07.2022. Günümüzde papaz ikametgahı ve misafirhaneler hala kullanılmakla birlikte Latin kabristanı ise kilise bahçesine dönüştürülmüştür.

³⁴ "La fête Dieu en 1903- Samsun 1903 Yortu Töreni- Celebration of Christian Feast in Samsun, dated 1903", <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/201559>, Erişim: 14.02.2022.

³⁵ *Fotoğraflarla Samsun (1840 – 1918)*, Haz. İpek, Nedim-Yılmaz, Cevdet-Seylan, Ali, (Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, 2016), 191.

³⁶ "Tarih", <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf>, Erişim: 15.07.2022.

Yirminci yüzyıl başlarına gelindiğinde Birinci Dünya Savaşı bağlamında Osmanlı Devleti'nin Fransa ile karşı ittifaklarda yer alması, imparatorlukta yaşayan Hıristiyanlara karşı bir güvensizlik ortamını doğurmuş ve bundan Katolikler de etkilenmiştir. Fransa'ya verilen kapitülasyonların kaldırılmasıyla Katolikler yer değiştirmek ve bazı faaliyetlerini sınırlamak zorunda kalmıştır.³⁷ Yaşanan bu süreçten Mater Dolorosa Kilisesi de etkilenmiştir. Gayrimüslimlere devlet otoritesince verilen hakların Müslüman tebaanın üstünlüğünü yitirmesine yol açtığı, ayrıca bu uygulamanın şeriatın uzaklaşmak anlamına geldiği kanaati Müslüman halk arasında gittikçe yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra cemaatlerinin gittikçe azaldığı, hatta bazı kiliselerde ibadetin bile artık yapılamadığı söylenen bir dönemde Samsun'daki kiliselerin yabancı ve gayrimüslimlerin siyasi toplantılarına ev sahipliği yapmasına dair söylentiler de Müslüman camiayı hayli rahatsız etmiştir. Bütün bunlar, gayrimüslimleri temsil eden kilise ve benzeri kurumlara karşı gittikçe artan bir tepkiye yol açmıştır. Nihayet bu tepkiden hareketle Genç Türkler, kiliseyi işgal ederek Babıali'nin otoritesine karşı sembolik bir başkaldırı eylemi ortaya koymuşlardır. Böylelikle Katolik kilisesi 1913 tarihinde *Genç Türkler*³⁸ tarafından işgal edilmiş; kilise odaları Genç Türkler cemiyetiyle irtibatlı kişilerce kullanılıp kiraya verilmiştir.³⁹ Genç Türklerin kiliseyi işgali, Babıali'ye yönelik sembolik bir başkaldırı eylemi olma yanında, kilise üzerindeki Fransa devleti himayesinin ve Fransa'ya Babıali tarafından tanınan imtiyazların da bir eleştirisi şeklinde yorumlanabilir.

Kilise ve müştemilatının siyasi faaliyetlerle birlikte anılması ve halkta buna yönelik oluşan rahatsızlık yanında Osmanlı devletinin Fransa gibi Batılı güçlerle farklı kutuplarda yer alması kiliseler bünyesinde yürütülen bazı faaliyetlere sınırlama getirilmesine yol açtı. Osmanlı Devleti kiliselerle birlikte bu yapılara bağlı eğitim kurumlarında da siyasi örgütlenmelerin önüne geçmek üzere bazı önlemler aldı. Bu bağlamda yürürlüğe konulan bir uygulama, Mater

³⁷ A. Charles Frazee, *Katolikler ve Sultanlar*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), 281.

³⁸ Genç Türkler (Jön Türkler) Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde padişahlık rejimine muhalif bir grup. Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Ghorban Azimy, "I. ve II. Jön Türk Hareketinin Fikirleri ve Siyasi Faaliyetleri", *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science* 31 (Aralık 2018): 580-598.

³⁹ "Tarih", (14.02.2022). <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf>.

Dolorosa Kilisesi'nin 1916 tarihinde manastır olarak kullanılan kısmının kapatılmasıdır.⁴⁰ 1917'de Fransız himayesindeki okullarla kilisenin de dahil olduğu yapıların Osmanlı tarafından "telgrafhane" olarak kullanımına dair girişimdir. Bu girişimde okullar belirtilen amaçlar doğrultusunda işgal edilirken, bizzat padişahın fermanı ile inşa olunduğu gerekçesiyle kiliseye dokunulmamıştır. Ancak daha önce kiliseden ayrılmış olan manastır, mevcut Latin kabristanı dahil edilmeden Mekteb-i İbtidaiye'ye dönüştürülmüştür.⁴¹ Bunun yanı sıra kilise de bir süre ibadete kapalı kalmıştır. Bu politikadan yalnızca Mater Dolorosa ve müstemilatı değil Samsun'daki diğer kiliseler de nasibini almıştır. Zira Vadala, Ermeni Katolik Kilisesi'nin "askeri depo", Ermeni Kilisesi'nin Müslüman muhacirler için "sığınak", Rum Kilisesi'nin ise "mühimmat deposu" olarak kullanılmış olduğunu belirtir.⁴²

Osmanlı Devleti'nden sonra kurulan Cumhuriyet'in erken dönemlerinde kilise ve devlet arasındaki ilişki ulus-devlet konsepti bağlamında inşa olunan devletin politikaları doğrultusunda şekillenmiştir. Dini kurumlarla bu kurumlara bağlı eğitim birimlerinin ve diğer yapıların dini propaganda yapmalarına kısıtlama getirilmiştir. Bu durum, farklı Hıristiyan yapıların misyon faaliyetlerinin dolaylı yoldan yürütülmesini ön plana çıkarmıştır. Bu konuda Arıç, Dittles'in misyonerliğin bu dönemdeki faaliyetlerinde, dini yönün gizlenerek örtülü olarak yapıldığını ve daha çok kültürel ve sosyal projelerle yürütüldüğünü aktarmaktadır.⁴³ Bu bağlamda kiliseler, ibadethane olma özelliği yanında sosyal birer merkez olarak faaliyet göstermiştir.

Bu değişim sürecinin Mater Dolorosa Kilisesi'ne ne şekilde etki ettiğine dair net bir veri bulunmamaktadır. Ancak kilisenin 1960'larda ibadete açık olduğu ve Amerikan, İtalyan ve Ermenilerden oluşan yaklaşık yüz kişilik bir cemaatinin olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte kilisenin manastır kısmının kapanmasıyla eğitim

⁴⁰ BOA, DH. EUM. 5. Şb, 81/29, 23 Z 1334 / 21 Ekim 1916.

⁴¹ BOA, DH. EUM 5Şb., 33/4, 18 Kanunusani 1332 numaralı belge ve Türkçe sadeleştirilmesi için bk. Baki Sarısakal, *Samsun Eğitim Tarihi*, Birinci Kitap, (Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011), 458.

⁴² Bu kullanımların tarihi konusunda Vadala bilgi vermemektedir. Ancak örneklediği yapılardan milli mücadele dönemini olan 1914 sonrası süreci kastettiği anlaşılmaktadır, bk. Vadala, *Samsun*, 37.

⁴³ Arıç, "Dünden Bugüne İstanbul'daki Misyonerlik Faaliyetleri", 110-111.

aracılığıyla doğrudan halk ile kurduğu teması azaltmıştır. 1976 tarihinde Samsun Belediyesi'nin kiliseyi, misyonerlik faaliyetlerine dair iddiaları gerekçe göstererek yıkmak istemesi, o dönemde Müslüman halk arasında kilisenin Hıristiyan misyonerliğiyle yakından ilişkili bir kurum olduğuna dair bir kanaatin varlığı açısından önemlidir.⁴⁴ Ancak halk arasında kiliseler ve misyonerlik faaliyetleri konusunda zaman zaman yaygınlaşan söylemlerin ve gayrimüslim karşıtlığına ilişkin tutum ve tavırların önemli ölçüde ülkede yaşanan sosyal ve siyasal kriz ortamlarıyla yakından ilişkili olduğu da bir vakiadır. Yabancı güçlerin, bunlarla bir şekilde ilişkilendirilen gayrimüslim halkın ve bunlara ait mabet ve benzeri kurumların yaşanan krizlerin sorumlusu olarak gösterilmesi 6-7 Eylül 1955 olayları örneğinde de görüleceği gibi zaman zaman gayrimüslim halka, mabetlere ve benzeri diğer sosyal-kültürel mekanlara yönelik tedhiş hareketlerine neden olmuştur.⁴⁵

1976'da belediyenin Mater Dolorosa'yı yıkmaya dair teşebbüsü akim kalmıştır. Bu teşebbüs üzerine İtalya buranın korumasının kendi üzerlerinde olduğunu açıklamış ve yapı eski eser olarak devlet tarafından tescillenmiştir.⁴⁶ Anlaşılacağı üzere dış devletlerin kiliselerin himayesine ve korunmasına dayalı girişimleri bu dönemde de sürdürülmüştür. Her ne kadar Osmanlı döneminde Fransa'ya tanınan imtiyazlar kaldırılmış olsa da yeni ulus-devletin geliştirdiği siyasal ilişkiler bağlamında farklı Batılı devletler nezdinde bu himaye geleneği devam etmiştir.

Günümüzde Mater Dolorosa kilisesinin cemaatini önemli ölçüde çeşitli Ortadoğu ülkelerinden gelen Doğu Hıristiyanları oluşturmaktadır. Başta ülkelerindeki savaştan kaçan Iraklı mülteciler olmak üzere çeşitli Ortadoğu ülkelerinden gelen ve Amerika, Kanada ve Avustralya gibi ülkelere sığınma başvurusunda bulunan Hıristiyan göçmenler kilisenin ibadet hizmeti verdiği cemaat arasındadır. Bunun yanı sıra kilise, Katolik kilisesi bulunmayan Yozgat,

⁴⁴ Mater Dolorosa Kilisesi'nin yıkımı ile ilgili yerel gazete haberleri için bk. *Tarih Boyunca Samsun ve Samsun Belediyesi*, (Ankara: Nüve Matbaası,1977), 375-377.

⁴⁵ Cengiz Atlı, "İngiliz ve Cumhuriyet Arşiv Belgeleri Işığında 6-7 Eylül Olayları", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9*, no. 10 (Fall 2014): 1188.

⁴⁶ Mater Dolorosa Kilisesi'nin yıkımı ile ilgili dava süreci için bk. *Tarih Boyunca Samsun ve Samsun Belediyesi*, (Ankara: Nüve Matbaası,1977), 368 – 371.

Tokat, Amasya, Çorum gibi şehirlerinde yaşayan sınırlı sayıda Katolik Hıristiyana da hizmet vermektedir.⁴⁷ Dolayısıyla Mater Dolorosa hem Samsun'da yaşayan Katoliklerle diğer Hıristiyan mezhep bağluları hem de çevre illerde yaşayan Hıristiyanlar için bir toplanma noktasıdır. Ayinlerde örneğine az rastlanır şekilde, Iraklı bir koro aracılığıyla ilahiler Arapça, Süryanice ve Türkçe seslendirilmekte ve böylelikle kilise tüm kesimlere ulaşabilmektedir. Benzer şekilde dua ve vaazlar Türkçe ve İngilizce yanında Arapça olarak da tercüme edilmektedir.⁴⁸

Kilisenin son dönemlerde üstlendiği misyon, savaş, çatışma ve ekonomik kaostan kaçan Hıristiyanlar için birleştirici bir güç olması, iltica etme sürecinde mültecilerin şehre adaptasyonuna önemli katkı sağlamasıdır. Bu doğrultuda kilise yalnızca hizmet verdiği Hıristiyan cemaatle değil toplumun geneliyle teması daima canlı tutmaya gayret etmektedir. Çeşitli sosyal projelerle toplum üzerinde oluşacak muhtemel önyargıları ve olumsuz kanaatleri yıkmaya çalışmaktadır. Örneğin Katolik Kilisesi'nde düzenlenen bir iftar programında Papa Francis'in Müslümanlara mektubu okunmuş, karşılıklı saygı ve hoşgörüden bahsedilerek insanlık üzerine olumlu paylaşımlar yapılmasının önemini altı çizilmiştir.⁴⁹ Bu konuda 1966'da Mater Dolorosa Kilisesi'nde peder olarak görev yapan Roberto Ferrari'nin (Peder Umile)⁵⁰ toplumla yakın irtibat kurmaya yönelik çabaları oldukça dikkat çekicidir. Ferrari'nin, dinler arası diyalog faaliyetleri ile şehir tanıtım ve turizm geliştirme projeleri gibi pek çok çalışmada yer aldığı bilinmektedir.⁵¹ Tüm bunlar, kilisenin şehirle sosyal ve kültürel düzlemde inşa etmeye çalıştığı bağa dair bir ilişkinin göstergesidir. Bu bağın inşası, kilisenin sembolik olarak mekânı toplumsal – kültürel hafıza içerisinde yeniden tanımlaması ile mümkün olabilmektedir.

⁴⁷ Bk. [youtube.com/watch?v=rDlGP1rQkE8&t=278s](https://www.youtube.com/watch?v=rDlGP1rQkE8&t=278s), Erişim: 20.05.2021.

⁴⁸ "Geleneksel Dinler Buluşması, Şehir Mezarlığı'nda 18'inci kez gerçekleştirildi", İhlas Haber Ajansı, 12 Eylül, 2016. <https://www.ihb.com.tr/mersin-haberleri/geleneksel-dinler-bulusmasi-sehir-mezarliginda-18inci-kez-gerceklestirildi-1493056/>

⁴⁹ "Samsun'da Kilisede İftar", <https://www.youtube.com/watch?v=HmX3sDsMuns>, Erişim: 20.05.2022.

⁵⁰ "Tarih", <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf>, Erişim 14.02.2021.

⁵¹ Bk. "Roberto Ferrari Hayatını Kaybetti", Mersinimecehaber, 20 Mart, 2017. <https://www.mersinimecehaber.com/mersin/roberto-ferrari-hayatini-kaybetti-h11497.html>.

Sonuç

Mater Dolorosa Kilisesi'nin inşa süreci ve geçirmiş olduğu dönüşümler, Kapuçin Rahiplerinin yörede yürüttükleri faaliyetleri, Hıristiyan misyonu bağlamında şehrin kutsalla buluşmasına dair sembolik anlamı ve sosyal ve siyasal yapıda değişen şartlara bağlı olarak kilise ve halk arasındaki değişken ilişkiler ağını anlamak açısından önemlidir. Bu çerçevede çalışmanın ilk bulgusu, on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı'da yaşanan siyasal ve sosyal değişim sürecinin özellikle gayrimüslim sınıfın dini inançlarını yansıtırma konusunda daha görünür hale gelmesidir. Osmanlı döneminde gerek başta Fransa olmak üzere bazı devletlere tanınan imtiyaz ve haklar gerekse de son dönemlerinde Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla gayrimüslim ve yabancılara bazı kanun ve hükümlerle getirilen ayrıcalıklar çeşitli Hıristiyan grupların Osmanlı topraklarında etkin birtakım faaliyetler yürütmesine imkân sağlamıştır. Bu faaliyetlerin Osmanlı şehirlerindeki yansımaları daha çok ibadethanelerin ve bunlara bağlı hizmet birimlerinin açılması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Osmanlı'da İstanbul başta olmak üzere inşa edilen kiliseler yanında farklı Hıristiyan gruplarca kurulup işletilen eğitim kurumları görünür olmuştur. Bu faaliyetlerde ön plana çıkan gruplardan biri de Fransız desteği ile Osmanlı'da faaliyet gösteren Kapuçin Rahipleridir. Rahipler inançları gereği kendilerini bir havari gibi yaşamaya ve tüm yaşamlarını topluma İncil mesajını vaaz etmeye adanmışlardır. Bu çabalarında erken dönem Hıristiyan geleneğinden kaynaklı şekilde farklı halklar arasında seyahatler yaparak onları İncil mesajıyla buluşturmaya, buralardaki Hıristiyan cemaati desteklemeye ve gittikleri yerlerde sosyal yapıyı ve mekânı Hıristiyan değerlerinden hareketle yeniden tanımlayıp inşa etmeye çalışmışlardır.

Çalışmanın ikinci bulgusu, Kapuçin Rahiplerinin bu dönemde özellikle ticaretin yoğun ve gayrimüslim nüfusun da nispeten fazla olduğu Karadeniz kıyı bölgeleriyle kutsal topraklara yakınlığı nedeniyle Anadolu'nun doğusunda kalan yerleşim merkezlerine ağırlık verdikleridir. Kapuçin Rahiplerinin on dokuzuncu yüzyıl başlarında Trabzon Vilayetine yerleşmeleri sürecinde, mevcut Fransız okulları ve gayrimüslim yoğun nüfusuyla dikkat çekici bir yer olarak gördükleri Samsun önemli bir durak noktası olmuştur. Osmanlı'nın 19. yüzyılda gayrimüslimlere tanıdığı kilise ve diğer hizmet yapılarını inşa etmeye yönelik kolaylaştırıcı tutumuna bağlı olarak Samsun'da mevcut Latin kilisesinin yeniden inşası şeklinde

Mater Dolorosa Kilisesi inşa edilmiştir. Fransa'nın koruması altında olan Mater Dolorosa bir yönüyle Osmanlı ve Fransa arasında imtiyazlar üzerinden kurulan bürokratik ilişkileri yansıtmaktadır. Sadece kilise değil kiliseyle birlikte inşa edilen manastır, misafirhane ve mezarlık bir bütün olarak Hıristiyan misyonunun şehirdeki ifadesi açısından önem arz etmiştir.

Babıali tarafından kilisenin inşası Osmanlı'nın o dönemde kendi himayesindeki tüm din mensuplarının ibadet özgürlüğünü yansıtan bir tutum olarak düşünülmüştür. Kilisenin gerek Müslüman çoğunluğun yaşadığı bir mahalde inşası gerekse ana yapı ve müstemilatıyla büyütülerek geliştirilmesi Osmanlı'da öncesinde mevcut olmayan uygulama örnekleri içermektedir. İnşasından sonra yalnızca kilise içinde değil kilise dışında da gayrimüslimlere ibadet izin verilmiş olduğu kartpostallarla günümüze aktarılmıştır. Tüm bunlar Osmanlı'nın son dönemlerinde başta Fransa olmak üzere Batılı ülkelerin görünür etkisinin ve Osmanlı'nın Batılılaşma doğrultusunda modernleşme siyasetine bağlı gelişmelerin gayrimüslimlerin şehir içerisindeki görünürlüklerinin artmasına imkân sağladığını ve İncil mesajını yaymaya yoğunlaşan çeşitli Hıristiyan grupların bu gelişmeden faydalandıklarını ortaya koymaktadır.

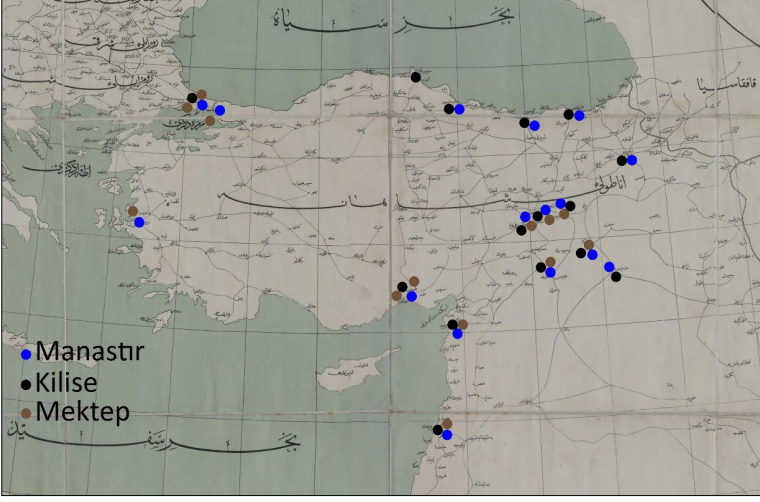
Çalışmanın bir diğer bulgusu ise yirminci yüzyıl başlarında değişen sosyal-siyasal şartlar kiliseler ve Osmanlı arasındaki ilişkiyi yeni bir evreye taşımış olduğudur. Özellikle Osmanlı devleti ile Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı ortamında farklı kutuplarda yer alması ve savaş ortamının Batılı güçle ve gayrimüslimler aleyhine halkta oluşturduğu rahatsızlık gayrimüslim tebaaya ve bunların mabetleriyle diğer dini-kültürel mekanlarına yönelik bazı yaptırımlara neden olmuştur. Böylelikle bir taraftan Osmanlı yönetimine muhalif kesimlerce Osmanlı'nın gayrimüslimler lehine uygulamaya koyduğu siyaset eleştirilip gayrimüslimlere ve dini-kültürel mekanlarına karşı çeşitli girişimlerde bulunulurken bir taraftan da Osmanlı yönetimi gayrimüslimlere tanıdığı hak ve ayrıcalıklarla kaybettiği tahakkümü bu gelişmelere bağlı olarak yeniden kurmaya çalışmıştır. Bu süreçten Samsun'daki Mater Dolorosa Kilisesi de nasibini almış, Genç Türklerin işgaline uğramıştır. Ayrıca kilise müstemilatında yer alan yapılar çeşitli kurumlarca kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreçte kilisenin manastır kısmının kapatılarak Mektebi İbtidaiye'ye dönüştürülmesi Osmanlı'nın kiliselere bağlı bu yerlerin yeniden denetlenmesine ve gayrimüslimlerin provakatif

eylemlerde bulunmasını engellemeye yönelik bir uygulama olarak düşünülebilir.

Cumhuriyetin ilanından sonra yeni ulus-devletin politikaları doğrultusunda dini propagandanın yapılmasına izin verilmemesi, Türkiye'deki kiliseleri de etkilemiş ve bir süre faaliyetler kapalı şekilde yürütülmüştür. Bu dönemde kiliselerin daha ziyade sosyal ve kültürel faaliyetler bağlamında öne çıkmaya çalıştığı görülür. Mater Dolorosa Kilisesi de bu süreçte misyonunu sürdürmeye devam ettirmiştir. Birkaç Kapuçin Rahibinin Karadeniz'de yolculuğu ve Samsun'a yerleşmek istemeleriyle başlayan bu misyon, bugün kilisenin şehirde kendilerini yalnız ve muhtaç hisseden savaş mağdurlarını ve ilticacıları korumasıyla yürütülmektedir. Kilise çoğunluğu başka ülkelere oturma hakkı almak isteyen bu kişilerce Samsun'da bir durak ve gitmek istedikleri ülkelerle bağ kuran kurumsal bir yapı olarak görülmektedir. Bu bağlamda sadece bir dini yapıyı değil Hristiyan aileleri temsil eden kurumsal bir yapı olarak görev yapmaktadır.

Sonuçta günümüzde Samsun ve civarında Osmanlı döneminden kalma ve hâlâ ibadete açık bir yapı olarak Mater Dolorosa Kilisesi, Katolik geleneği temsil eden önemli bir yapıdır. Bu bağlamda çalışma yapının gerek Osmanlı'nın son dönemlerinde gerekse Cumhuriyetin ilanından sonrası dönemde mekânı, toplumu, tarihsel ve kültürel belleği etkileyen simgesel bir değere sahip olduğunu ortaya koyar. Aynı çerçevede çalışmada sosyal ve siyasal süreçlerin din ve şehrin mimarisi ilişkisindeki etkileşiminin irdelenmesiyle diğer dini mimari öğelerin de taşıdıkları sembolik değerler ve bu değerlerin çevreleriyle ilişkiselliklerinin tartışılmasına da kapı aralanmaktadır.

Ekler

Harita 1. 20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Kapuçin Rahiplerinin Kilise ve Eğitim Yapılarının Dağılımı⁵²

Resim 1. Mater Dolorosa Kilisesi

⁵² Kapuçin Rahiplerinin kilise ve diğer kurumları ile ilgili yerler için Yorulmaz, "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları," 731-765'den yararlanılmıştır. 1923 tarihli Osmanlı Devleti toprak haritası üzerindeki işaretlemeler ve notlar yazara aittir. Harita için bkz. BOA, HRT.h., 142, H. 29 12 1341/12 Ağustos 1923.

Kaynakça

- Açıkses, Erdal. "Amerikalı Misyonerlerin Samsun ve Çevresindeki Faaliyetleri". *Geçmişten Geleceğe Samsun* içinde, editör Cevdet Yılmaz, 175-197. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, 2006.
- Akın Ertek, Gülferiü, Yıldırım Güneş, Özgül. "Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi'nin İnşa Süreci ve Mimarisi". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28 (Sonbahar 2021): 483-501.
- _____. "Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Fransız Okulları". *Synergies Turquie* 8 (2015): 29-46.
- Atlı, Cengiz. "İngiliz ve Cumhuriyet Arşiv Belgeleri Işığında 6-7 Eylül Olayları". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 9, no. 10 (Fall 2014): 1183-1197.
- Azimy, Ghorban. "I. ve II. Jön Türk Hareketinin Fikirleri ve Siyasi Faaliyetleri". *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science* 31 (Aralık 2018): 580-598.
- Birsel, Haktan. "Fransız Misyonerler Trafından İstanbul ve Levant Misyonunun Oluşturulması". *Turkish Studies International Periodical For The Languages and History of Turkish or Turkic* 9, no. 4 (Bahar 2014): 207-223.
- Çoban, Mahmut. "Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskenler". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
- Frazeel, A. Charles. *Katolikler ve Sultanlar*. İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Fotoğraflarla Samsun (1840 – 1918)*. Haz. İpek, Nedim-Yılmaz, Cevdet-Seylan, Ali. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, 2016.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Birinci Basım, Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- _____. *Hıristiyanlık*. On birinci Basım, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- _____. *Misyonerlik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.
- _____. "Sinoplu Marcion'un Gnostik Teolojisi". *Hoşgörü Yılı ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu, 07-08 Eylül 2000 Isparta Bildiriler Kitabı*. Isparta: SDÜ Basımevi, 131-147.
- İnalçık, Halil, Mehmet Seyitdanlıoğlu (ed.). *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Katar, Mehmet. "Hıristiyanlıkta Temel Akımlar". *Yaşayan Dünya Dinleri içinde*, editör Şinasi Gündüz, 102-111. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Kılıç, Remzi. "Misyonerlik ve Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri". *TÜBAR XIX* (Bahar 2006): 327-342.

Konan, Belkis, "Osmanlı Devleti'nde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

Miller, Norbert H. "Pineer Capuchem Missionaries in the United States (1784-1816)". *Franciscan Studies* 10 (1932): 169-234.

Sarısakal, Baki. *Samsun'da Unutulmayan Olaylar*. Birinci Kitap. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2008.

_____. *Samsun Eğitim Tarihi*. Birinci Kitap. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.

Tarih Boyunca Samsun ve Samsun Belediyesi. Ankara: Nüve Matbaası, 1977.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869. Hazırlayan Kudret Emiroğlu. Cilt 1. Trabzon: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 1993.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1871. Hazırlayan Kudret Emiroğlu. Cilt 3. Trabzon: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, 1993.

Vadala, R. *Samsun, Mazisi, Hali, İstikbali*. Çeviren Kani Sarıgöllü. Gaziantep: Cumhuriyet Halk Partisi Basımevi, 1944.

Yorulmaz, Şerife. "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması (19. Yüzyıl- 20. Yüzyıl Başları)". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 11 (2000): 697-768.

Zawart, A. *The Capuchins (1528-1928): A Historical Survey*. Capuching College, 1923.

İnternet Kaynakları

"Geleneksel Dinler Buluşması, Şehir Mezarlığı'nda 18'inci kez gerçekleştirildi", İhlas Haber Ajansı, 12 Eylül, 2016. <https://www.ihha.com.tr/mersin-haberleri/geleneksel-dinler-bulusmasi-sehir-mezarliginda-18inci-kez-gerceklestirildi-1493056/>

"La fête Dieu en 1903 - Samsun 1903 Yortu Töreni - Celebration of Christian Feast in Samsun, dated 1903", SALT Araştırma, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/201559>, Erişim: 14.02.2022.

"Roberto Ferrari Hayatını Kaybetti", Mersinimecehaber, 20 Mart, 2017. <https://www.mersinimecehaber.com/mersin/roberto-ferrari-hayatini-kaybetti-h11497.html>.

"Samsun'da Kilisede İftar", <https://www.youtube.com/watch?v=HmX3sDsMuns>, Erişim: 20.05.2022.

"Tarih", <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf>, Erişim: 15.07.2022.

Vedia Derda TAŞAR

Aydın, Mehmet. *Kilise*. TDV İslâm Ansiklopedisi. 2002.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kilise#1> (Erişim: 07.09.2022).

Öztürk, Levent. *Kilise*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2002.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kilise#2-islam-tarihi> (Erişim:
04.07.2022).

[youtube.com/watch?v=rDlGp1rQkE8&t=278s](https://www.youtube.com/watch?v=rDlGp1rQkE8&t=278s), Erişim: 20.05.2021.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, İ. HR, 270/16289, 26 Ca 1293 / 19 Haziran 1876.

BOA, DH. EUM. 5. Şb, 81/29, 23 Z 1334 / 21 Ekim 1916.

BOA, HRT.h., 142, H. 29. 12. 1341/12 Ağustos 1923.
